

LBRIS

We know
books

OANA ȘERBAN

**Obsesii
ezoterice**

*(Anti)modernitatea
lui Vasile Lovinescu*

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	5
Falsul jurnal al unui stoic ascuns. Manuscrisul „alchimic”	13
Schiță pentru o hermeneutică ezoterică	33
§1. Ezoterismul: fundament pentru transcendență sau imanență în hermeneutica lovinesciană?	33
§2. Al patrulea sens al hermeneuticii ezoterice, o inspirație... dantescă.....	36
§3. Funcțiile hermeneuticii ezoterice	47
Escatologia între mit și basm: aplicații ale hermeneuticii ezoterice	55
§1. Escatologia de la Frazer la Tuner: auriul apusului de lume	55
§2. Creanga de aur: aplecarea spre hermeneutică.....	58
§3. Cine pune stelele la loc pe cerul lor? O conjuncție solară: Creangă și Creanga de aur.....	68

Res publica de la Curtea Veche: *la philosophie hermétique*
și *la chymie vulgaire*..... 73

O altă teologie politică: dar dacă basmul traduce
creștinismul?..... 99

§1. „Incantația sângelui”: spiritualitatea
de dinainte de Euharistie 99

§2. Axa Lovinescu-Lewis, o pistă „creștină”
cu îndoielile ei. De ce sângele biblic curge
prin basm? 103

§3. Sângele, de la Biblie la basm, de la
atotcunoașterea divină la înțelepciunea populară 108

Gnothi seauton sau modernitatea întoarsă la Oracolul
din Delphi 115

Când nu există ceva mai „european” decât
România: o istorie hiperboreeană, împlinirea
„obsesiilor ezoterice” 127

Falsul jurnal al unui stoic ascuns.

Manuscrisul „alchimic”¹

Poate cea mai mare capcană a scrierilor lui Lovinescu: *Jurnalul alchimic* e, de fapt, un non-jurnal. Nimic din ceea ce promite titlul nu se regăsește în conținut: nu e nimic personal acolo, niciun fapt trăit, nicio intimitate cultivată sau dezvăluită. Nimic, așadar, din culisele unei biografii, dar absolut tot, în schimb, din matca unei gândiri. Formal, e un anti-jurnal, fără a fi o contra-memorie. Demersul pare mai degrabă rezultatul unor *meditații metafizice* în care soluția pentru o problemă anume nu e nici transcendentă, nici immanentă, ci expresia compromisului dintre cele două, anume, o paradigmă alchimică de operare a cunoașterii de sine, care își prelungește valabilitatea tradițională în modernitate.

Departate de mine să clarific cât e alchimie și cât nu în arheologia acestei cunoașteri. Am însă o intenție mai nobilă – aceea de a pune un pariu filosofic pe structura

¹ Oana Șerban, „Studiu Introductiv”, în Vasile Lovinescu, *Jurnal alchimic*, Iași, Editura Cartea Românească Educațional, 2022, pp. 5-18.

Jurnalului alchimic, care combină elemente de spiritualitate, misticism, alchimie și filosofie, într-un spirit cu totul particular de a produce o istorie a gândirii menită să facă dreptate Orientului și Occidentului, fără false polarizări împrumutate.

Pentru aceasta, trebuie să mergem dincolo de cronologia documentului de sertar. Aventura acestei gândiri începe în 1966 și se întinde până la începutul anului 1967. Nu e o istorie întregă aici, ci o propunere fragmentară a unui an care curge aproape sabatic: Lovinescu nu scrie pentru public, încă, nici numai pentru sine, ci avansează o pedagogie care poate funcționa, mai târziu, oricărui interlocutor care vrea să facă loc alchimiei într-un mod de viață.

Trebuie spus că din perspectiva „manualului”, Lovinescu e un stoic ascuns. Găsim, în *Jurnalul alchimic*, un reflex modern al *Gândurilor către sine însuși* ale lui Marc Aurelius sau ale compendiului lui Epictet. Lovinescu întoarce hermeneutica unei civilizații și a unei culturi la rutina unui exercițiu zilnic de deconstrucție, care nu rămâne străină nici de confesiunile și de stilul epistolar de tip Seneca. La limită, Lovinescu nu reia ceea ce antici cultivă în mod susținut – exerciții spirituale – dar asigură o dialectică a unor teme care concură cu autoexaminarea. Gândirea despre cultură și introspecția cu privire la propriile convingeri depun aici efortul unui proiect care îl întoarce pe Lovinescu *Tà εἰς ἑαυτόν*, cum ar spune omul grec, adică *spre sine*. E drept, toate spiritele înalte ale antichității au practicat jurnalul, dar mai degrabă ca o falsificare a unei pedagogii a spiritualității. Cultura elenă e construită pe consecințele

exercițiilor spirituale – scrierea, lectura, dialogul, meditația – care sunt reactualizate, prin Logos, prin scriere și discurs, ca testimoniale ale unei constituiri a sinelui, *hupomnemata*. A deveni e expresia unui travaliu, nicidecum un dat. Prin urmare, „a munci la tine însuși” ar fi tocmai trăirea întru finalitatea unei gândiri care, de data aceasta, nu face din adevăr o finalitate – știm bine că adevărul are, pentru alchimiști, purtători privilegiați – ci din cunoaștere. Aceasta și numai ea poate propune un *telos* meditației care ia formula *Jurnalului alchimic*. De aceea, lucrarea aceasta se constituie ca un manual – deci ca o formă de cuprindere a ceea ce poate fi transmis, cunoscut, scos de sub ascunderea unei taine. Atât cât, dintr-o alchimie, poate fi disponibilizat cunoașterii largi. Totuși, apetitul stoic al lui Lovinescu este, în bună măsură, unul fidel grilei antice de constituire a acestei gândiri. A ține un jurnal înseamnă a filosofa – e reflecție însoțită de experiență, bazată pe continuitate, deci pe ritual. Prin jurnal, meditațiile iau forma unei evidențe, a unui subiect care capătă puteri pastorale asupra oricărui interlocutor dispus să îi reia firul gândirii. Așa cum tradiția stoică a vorbirii cu sine ca pretext pentru a ajunge la ceilalți capătă o turnură creștină, împrumutând noi forme de alteritate – învățătura sau epistola creștină, ori meditația transpusă în rugăciune – tot astfel, jurnalul lovinescian începe să împrumute cotiturile sale religioase, dincolo de *substratum*-ul alchimic. Adevărul nu poate fi rostit oricum – expunerea lui, deși nu are, în *Jurnalul alchimic*, nimic care să amintească de condițiile *parrhesiei*, altceva decât franchețea unei gândiri. Cu toate acestea, de-a lungul lucrării, în diferite

zile, Lovinescu îi pomenește pe Sf. Ighantio de Loyola și Sf. Bernard, ceea ce face loc, în pedagogia sa alchimică, unor forme de cunoaștere specifice creștinismului – exercițiile spirituale, respectiv rugăciunea. Deși interpretările tradiționale aduse literaturii lovinesciene insistă asupra simbolismului accelerat asociat lumii pneumatice și sublunare, ori recursului la teme mitologice arhetipale, cred că în constituirea *Jurnalului*, nici o apropiere de Lovinescu nu poate fi autentică fără a stăruia asupra acestor doi piloni creștini ai spiritualității investite aici.

La 15 octombrie 1966, Lovinescu își începe meditația astfel:

„Sfântul Ighațiu de Loyola preconizează mirosirea, gustarea, viziunea, pipăirea, auzul Inferiorului; bineînțeles, cu atât mai mult sunt implicate aceleași procedee și în asimțirea stărilor subtile și a celor paradisiace. Căci nu e vorba numai de realizarea esențialității stărilor de fire superioare care se operează prin intuiții, ci și de realizarea lor substanțială, ceea ce se poate face prin transformarea simțurilor și a instinctelor în intelectiuni, căci intelectiuni sunt în fond, după cum o spune și Platon, nefiind vorba de altceva decât de degajarea purității lor din mълul obiectului, trăite dar nu intelectualizate.”¹

¹ Vasile Lovinescu, *Jurnal alchimic*, Iași, Editura Cartea Românească Educațional, 2022, p. 60.

Nu e deloc întâmplător faptul că autorul *Jurnalului alchimic* îl pomenește aici pe autorul *Jurnalului mișcărilor lăuntrice*, gândirea din spatele *Istorisirii pelerinului și Exercițiilor spirituale*. Așadar, Lovinescu alege un iezuit, autor al *Constituțiilor Societății lui Isus*, să îi inspire reflecțiile din acea zi despre societatea adamică. Spiritualitatea se constituie, după Loyola¹, prin mișcări afective: raționale (de cunoaștere), generatoare de afectivitate (consolarea și dezolarea), poetice (în sensul *poiesis*-ului prin care aici, viața se constituie ca operă de înfăptuit). Dacă Loyola scrie autobiografic, Lovinescu refuză să facă asta. Și totuși, *Jurnalul* lui nu e unul impersonal, ba dimpotrivă: e tot ce a trecut prin filtrul conștiinței proprii cunoașterea lui alchimică. Loyola dicta tezele lui morale, care iau aspectul unor narațiuni *en passant*. Mai mult, *Istorisirile pelerinului* au fost asociate unui testament spiritual, ceea ce nu e cazul, în dreptul lui Lovinescu. Însă ceva din gândirea nedisciplinată a lui Loyola, adică ceva ce stă dincolo de acest tezism teologic și moral, cucerește lectura lui Lovinescu: extazele, deschiderea către o cunoaștere axată pe revelație, inaccesibilă, *kairotică*, în sensul în care are un timp și un loc al ei, prin care omul devine, iertat îmi fie jocul de cuvinte, la cheremul lui Dumnezeu. „Tocmai mă aflam mai sus decât cerul” – îi spunea Sf. Ignațiu de Loyola părintelui Nadal, după cum aflăm din *Prologul* autobiografiei. Acel mai presus de pământ face loc și referințelor lui Lovinescu, din 22 octombrie 1966, continuate de-a lungul timpului, cu privire la *fulgurațiuni* – acele puteri necreate care creează, din metafizica leibniziană și, cu mult înainte de ele, din

¹ Ignațiu de Loyola, *Istorisirea pelerinului. Jurnalul mișcărilor lăuntrice. Exerciții spirituale*, Iași, Polirom, 2007.

Eneadele neoplatonice. Prin ele, Lovinescu vrea să se apropie, cât de mult e cu putință, de planșa Marelui Arhitect. Faptul că plecând de la o expunere metafizică a divinului, Lovinescu ajunge să discute despre ce poate fi intelectualizat și ce nu, îl situează în proximitatea lui Loyola:

„Aceasta a fost prima cugetare asupra lucrurilor lui Dumnezeu iar, mai târziu, când a făcut exercițiile, de aici lua lumină în ceea ce privește deosebirea dintre spirite.” („Convertirea”, p. 41)

De altfel, revelațiile Sf. Ignățiu de Loyola compun „Școala lui Dumnezeu”, cea care îi arată evlavia, rânduirile minții și ale trupului, grija de sufletele celorlalți, rugăciunea, tainele binefacerilor și ale mulțumirii, toate ca pregătire pentru moarte. Or, ce îl interesa pe Lovinescu, pomenindu-l pe Loyola? Intelecțiunile și intuițiile, adică, ceea ce mai târziu devine, la Descartes, cunoașterea prin intuiție și deducție, forme veritabile, neo aristotelice, ale oricărui demers epistemic. Pe de altă parte, trebuie verificat și recursul alternativ la versantul creștin, anume Sf. Bernard. El vine tot în gândurile de octombrie, dar reprezintă calea de dinaintea gândirii intelective, anume experiența.

„Ascultă pe un om de experiență, spune Sfântul Bernard. Vei învăța mai mult în păduri decât în cărți.”¹

¹ V. Lovinescu, *Jurnal alchimic, ed. cit.*, p. 26.

Sf. Bernard este figura imanenței în gândirea lovinesciană. El presupune întoarcerea la o spinozistă *Deus sive Natura*, o esențialitate „imuabilă, punct fix și central”, care permite gândirea totalității ca unitate dincolo de multiplicitate. Natura este omogenă și reprezintă indistințiuina divină.

„Sfântul Bernard continuă: *Copacii te vor învăța mai mult decât poți să câștigi din gura unui magister. Asemănarea copacilor și a stâncilor cu morfisme ale verbului (învățătura unui Magister), dar și cu un alfabet, arată că Sfântul Bernard se gândea la a doua înfățișare a lucrurilor de care vorbeam mai sus.*”¹

Natura exprimă naturile divine, nu ceea ce e căzut, ci ceea ce e coborât la un nivel de înțelegere al ființei. Tot ea presupune aducerea împreună a întunericului și a luminii, printre arbori, or Lumina e un principiu de incomensurabilitate, nu e niciodată prizonieră întru totul, ci are capacitatea de a se amesteca printre tot ce e rece, întunecat și ascuns. Lumina, spune Lovinescu, strigă după mântuire. De aceea, reflecțiile sale cu privire la Natură din cadrul *Jurnalului alchimic* nu sunt niciodată simple speculații asupra lumii materiale, ci întotdeauna deschideri metafizice către elemente care sunt cunoscute teologic, sunt speculate alchimic și sunt întru totul cunoscute de Dumnezeu. Tot natura e cea care asigură un principiu de vizibilitate, care este expresia oricărui progres epistemic. Cunosce pe măsură

¹ *Ibidem*, p. 28.